

ÉTIENNE GILSON

Gilson și ateismul

Ateismul, greu de susținut

Prefață de Henri Gouhier

și

Prezentare de Th.-D. Humbrecht

Traducere din limba franceză
de Cristina Săvoiu

Tracus Arte

2018

Gilson și ateismul

Prefața lui Henri Gouhier la *Ateismul, greu de susținut*, ediția din 1979, nu și-a pierdut din temeinicie niciun dram. Gouhier, unul dintre discipolii lui Gilson pe care îl numește „maestrul” meu, este primul doctorand al acestuia după numirea lui ca profesor la Sorbona.¹ Născut la Auxerre în 1898, mort la Paris în 1994, Gouhier își are obârșia în aceeași arie geografică precum înaintașul său, de la care moștenește și aplecarea pentru o viață îndelungată. Deși parizian, Étienne Gilson (1884 - 1978) nu se dezicea de originile sale burgunde, el fiind înmormântat lângă Auxerre.² Este absolvent de școală normală, licențiat în filosofie, diplomat al Școlii Practice de Studii Superioare (*École Pratique des Hautes Études*), doctor, profesor la Sorbona, membru al Academiei de Științe Morale și Politice, dar și al Academiei Franceze. Îndemnat de Gilson să studieze perioada pe atunci mai puțin cunoscută de la Sf. Toma la Descartes, Gouhier se îndepărtează totuși de medievalism în favoarea filosofiei

1 Henri Gouhier își amintește... Ori, cum să devii un istoric al ideilor, G. Belgioioso și M.-L.Gouhier (eds.), Paris, Vrin, 2005, p. 52: „Étienne Gilson era maestrul meu.” Era maestrul său, după Bergson, p. 69 sq. Cf. ultimei lucrări a lui Henri Gouhier, omagiul său din urmă: *Étienne Gilson, trei eseuri: Bergson, filosofia creștină, arta*, Paris, Vrin, 1993.

2 Henri Gouhier își amintește..., ed. cit., pp. 37, 142.

moderne (mai ales Descartes, Pascal, Malebranche, Comte, fără să omitem eseurile despre teatru).

Discursul de recepție al lui Gouhier pentru ocuparea fotoliului lui Gilson la Academia franceză, cu elogiul de cuviință adresat predecesorului său, poate servi și astăzi ca introducere la viața și opera acestuia. În plus, mai aflăm din el și despre cunoștințele lui Gilson în materie de vinuri și brânzeturi.¹ În răspunsul, nu mai puțin savuros, al lui Jean Guittou la discursul lui Henri Gouhier, Gilson și Gouhier sunt prezentați ca leul și mielul.²

1 H. Gouhier, *Discurs de recepție*, Academia franceză, 22 noiembrie 1979, în *Le Monde*, 23 noiembrie 1979.

2 Guittou începe cu Gilson: „Gilson mi-a apărut ca leu, scuturându-și coama, afirmativ, ba chiar dogmatic, pitoresc, corpolent, debordând de viață și de certitudine, bucurându-se de paradoxurile sale.” Mărturisește că admira la el „o ferocitate elegantă, un bun simț ca al lui Diogene, bucuria de a contrazice, dorința de a fi singurul, chiar printre noi, care să gândească ce gândea. În această privință, Gilson era cel mai puțin tomist dintre discipolii Sf. Toma, dacă e adevărat că Sf. Toma avea o vocație de împăciuitoare.” Despre Gouhier: „Iar dumneavoastră, discret, afabil, plăcându-vă să convingeți, fără a contrazice aproape niciodată. Mi s-a întâmplat să dau în Sorbona lucrare scrisă cu dumneavoastră și să vă aud cum ridicăți în slăvi o lucrare despre care îmi spuseseți că era mediocră. Invers, vă auzeam căutând purici într-o prea frumoasă blană de angora. Firea dumneavoastră calmă ca oglinda unui lac restabilește egalitatea dintre persoane, cum procedați și între genii, în cărțile dumneavoastră. Manifestați, poate, o indiferență esențială?” În fine, despre unul și celălalt: „Mă încâpățânez a crede că pentru a defini un gânditor trebuie dezvăluit felul său de a suferi și felul de

Cât despre circumstanțele în care a fost scris *Ateismul, greu de susținut*, biografia lui Shook din 1984 nu aduce nimic în plus față de prefața lui Gouhier, ca de altfel nici cea a lui Murphy din 2004.¹

A vorbit Étienne Gilson prea adeseori despre ateism? Numai din când în când. În afara volumului de față, având titlul dorit de autor, deosebim șapte momente principale, înaintea ultimei mărturii din 1967 – 1970 (publicată însă parțial postum, așa cum se arată în prefața lui Gouhier).

Un prim moment îl reprezintă o dispută cu Léon Brunschvicg din 1928²; al doilea, experiența și analiza

a zâmbi. Ironia, distanța aceasta fină pe care grecii ne-au deprins a o așeza între cuget și obiectul său, venea de la Gilson pe neașteptate ca fulgerul, amestecată uneori cu amărăciune. Ironia dumneavoastră este blândă, ștearsă, de-abia perceptibilă. Stilul dumneavoastră nu este niciodată amuzant; uneori, el este amuzat. În fața adversității, Gilson te ducea cu gândul la Iacov luptând cu îngerul; iar dumneavoastră, mai degrabă la Isaac care nu îndrăznea să-i pună întrebări lui Avraam și purta cu blândețe povara sacrificiului”, Jean Guitton, „Răspuns lui Henri Gouhier”, Academia franceză, 22 noiembrie 1979, în *Le Monde*, 23 noiembrie 1979. Aceste două discursuri (Gouhier și Guitton) sunt acum disponibile pe site-ul Academiei franceze, ca de altminteri și cel de la recepția lui Étienne Gilson și răspunsul lui Louis-Pasteur Vallery-Radot, 29 mai 1947.

1 Laurence K. Shook, *Étienne Gilson*, Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval studies, 1984, p. 378; Francesca Aran Murphy, *Art and Intellect in the Philosophy of Etienne Gilson*, Columbia & London, University of Missouri Press, 2004 (care nu vorbește despre).

2 Léon Brunschvicg, *De la vraie et de la fausse conversion*,

comunismului rusesc, din 1922 și 1934; al treilea, o conferință adresată Intelectualilor catolici, în 1948¹; al treilea este o prezentare a lui Sartre în câteva pagini din *Ființa și esența*²; al patrulea, analiza lui Auguste Comte și a lui Marx în *Metamorfoze ale cetății lui Dumnezeu*, în 1952³; al cincilea, o comunicare despre posibilitatea ateismului, la un colocviu în Italia, din 1962⁴; al șaselea ține de moda ateismului specifică anilor 1960, în special în versiunea marxistă a intelectualilor francezi, care nu sunt încă numiți mediatici.

Din intervențiile lui Gilson pe tema ateismului, pot fi desprinse câteva idei principale?

Disputa ateismului

Léon Brunschvicg (1869-1944) este unul dintre fruntașii Sorbonei de la începutul veacului XX, reprezentant al idealismului de stil francez, cunoscut și de liceeni datorită ediției *Cugetărilor* lui Pascal

suivi de la querelle de l'athéisme (Despre adevărata și falsa convertire, urmare a disputei despre ateism), Paris, P.U.F., 1951, pp. 207-264.

1 Étienne Gilson, „Intelectualii și pacea”, în *Les intellectuels devant la Charité du Christ (Intelectualii în fața Iubirii lui Hristos)*, *Semaine des Intellectuels catholiques (Săptămâna intelectualilor catolici)* (11-18 iulie 1948), Paris, Ed. De Flore, 1949, pp. 218-229.

2 Étienne Gilson, *L'être et l'essence*, Paris, Vrin, 1948¹, în să pasajul despre Sartre indică a doua ediție, 1962², „Appendice II”, pp. 358-364, împreună, mai departe, cu analiza devenită celebră a gândirii ființei la Heidegger (pp. 365-378).

supraviețuitoare a celor mai bune ediții apărute ulterior. Dacă Gilson nu-și ascunde admirația pentru Durkheim sau Lévy-Bruhl și, mai ales, pentru Bergson¹, el se arată critic față de Brunschvicg.

În *Filosoful și teologia*, Gilson scrie: „Filosofia lui Léon Brunschvicg este o constantă repudiere a iudaismului pe care l-a urmărit până chiar în creștinism. De aici, spinozismul fără substanță care a fost filosofia lui [...]. Cu trecerea anilor, Léon Brunschvicg vorbea tot mai mult într-o limbă teologică, deosebind adevărata de falsa convertire, care era a celorlalți. Erai uneori descumpănit să te vezi bănuț de ateism numai datorită credinței în existența lui Dumnezeu, de către el, care nu credea în ea. Potrivit considerentelor sale, a-l gândi pe Dumnezeu ca fiind cineva era echivalent cu a-l gândi

1 É. Gilson, *Le philosophe et la théologie (Filosoful și teologia)*, Paris, Fayard, 1960¹, 2005² (paginația corespunde ediției a doua) „VI – Cazul Bergson”, pp. 99-121, și „VIII – Revanșa lui Bergson”, pp. 157-178, din care: „(Bergsonismul) nu avea în sine cu ce să se ridice la Dumnezeul creștin, însă atunci când presimțirile de adevăr pe care le aducea s-au întâlnit în cugetele creștine cu filosofia creștină, ele cumva l-au urcat dinăuntru, aspirate parcă de singura forță care le-a putut conduce la perfecțiune [...]. Bergson nu ne-a convertit la bergsonism, el nu ne-a convertit nici la tomism, în plus, el nu ne-a determinat nici să-l bergsonificăm pe Sf. Toma, ci dezintoxicându-ne cugetul de efectele unui exces de abstracție, ne-a permis să deslușim în gândirea Sf. Toma unele adevăruri esențiale ale filosofiei creștine ale cărei afinități armonice ne cuceriseră în filosofia sa. Filosofia lui Bergson ne-a ușurat accesul la Dumnezeul autentic al Sf. Toma de Aquino” (p. 155).

ca fiind ceva, ceea ce înseamnă propriu-zis a-l nega"¹. Textul acesta este o aluzie implicită la o dezbatere ce avusese loc în urmă cu treizeci de ani, la Societatea Franceză de Filosofie, în ședința din 24 martie 1928, și care puse din nou în circulație formula consacrată „Disputa ateismului”.

Discuția reunea în jurul lui Brunschvicg și asupra operelor sale câteva nume din Universitate: Xavier Léon, Édouard Le Roy, Gabriel Marcel, fără a mai socoti o comunicare a lui Maurice Blondel și însărcinările lui Gilson. Punctul de pornire al disputei este distincția preluată de Brunschvicg de la Pascal dintre Dumnezeuul lui Avraam, al lui Isaac și al lui Iacov, și Dumnezeuul oamenilor de știință, pentru a o interpreta într-un sens pe care Gilson îl înțelege și îl contestă în modul următor: „Citind comunicarea Dlui Brunschvicg, ai impresia că Dumnezeuul lui Avraam se suprapune cu Dumnezeuul simțului comun, autor imaginar al lumii și, la urma urmelor, cu un Dumnezeu infra-filosofic. Poate nu este lipsit de importanță să observăm că Dumnezeuul lui Avraam despre care vorbește *Memoorialul* este Dumnezeuul misticilor, deci un Dumnezeu suprafilosofic.”² „Înainte de (a învinge metafizica tradițională), trebuie să te confrunți cu ea; Dl Brunschvicg s-a luptat numai cu umbra ei.”³ „În concluzie, nu cred așadar că există o dispută a ateismului ci, în măsura

1 É. Gilson, *Le philosophe et la théologie (Filosoful și teologia)*, ed. cit., pp. 30-31.

2 L. Brunschvicg, *De la vraie et de la fausse conversion (Despre adevărata și falsă convertire)*, ed. cit., comunicarea lui Gilson, p. 214.

3 *Ibid.*, p. 216.

În care ar exista una, am mai degrabă impresia că Dl Brunschvicg este cel care o caută. În ce mă privește, a-mi pune întrebarea de ce ține el să păstreze termenul *Dumnezeu* devreme ce îl golește de orice conținut, primesc să iau partea atitudinii comune a cărei bănuială el se plânge că ar stârni-o. Și am o dublă surpriză; ancorat în atitudinea comună, mă aflu într-o prea bună companie, căci sunt alături de Pascal, condamnat, împreună cu el și cu cei asemenea lui pentru ateism, pentru a nu fi descoperit, nici în gândirea mea, nici într-a lor, fantasma deșartă a închipuirii pe care Dl Brunschvicg pretinde a o exorciza.”¹

Urmare a acestei tirade, pricepem – iar întreaga intervenție a lui Gilson este din același metal – unde bate observația lui Xavier Léon: „Brunschvicg ridicase deja această problemă de prim ordin într-un articol consacrat comentariului lui Gilson despre *Discurs asupra metodei*. Îi oferisem lui Gilson prilejul de a răspunde, însă el nu este prea convins de eficiența discuțiilor. Cu atât mai mult îi mulțumesc pentru a fi binevoit să se prezinte în această rundă și să ia, împotriva lui Brunschvicg, apărarea Dumnezeului strămoșilor acestuia.”² Henri Gouhier are și o altă explicație a stilului bățaios al lui Gilson: „L-am cunoscut bine pe Étienne Gilson, care era de o vitalitate uimitoare [...]. Gilson era caracterizat de un puternic sentiment pentru celălalt, manifestat prin libertatea cu care își declara pe față dezacordul față de interlocutorul său, fără precauții retorice, în același timp în care nici nu

¹ *Ibid.*, p. 221.

² *Ibid.*, cuvânt înainte de X. Léon, pp. 210-211.